

GAT

GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM

Eőri Teréz: A XXI. század multifunkcionális mezőgazdaságának stratégiái

Lentner Csaba: A „magyar modell” nemzetközi és hazai

összefüggésrendszere, fenntarthatóságának esélyei

Ambrus Attiláné: Folytatódik-e a HUF felértékelődése?

Szabady Balázs: Házassági mobilitás – társadalmi struktúra és házasság

Schmidt Péter: A Johan Béla Népegészségügyi Program és az egészségügyi
alapellátás kapcsolata

Csengei Gábor: Költséggyakulkozás és forrásallokáció az egészségügyben

Almásy Sándor: A független Ukrajna gazdaságának történelmi-politikai háttere

Tompos Judith: Kína és a szocialista piacgazdaság

2003/1

Társadalomtudományi folyóirat

A szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Andrásy Adél egyetemi tanár,
Dr. Dézsy József egyetemi tanár (Bécs),
Dr. Fecske Mihály egyetemi tanár,
Dr. Gidai Erzsébet egyetemi tanár
(a szerkesztőbizottság elnöke),
Dr. Lentner Csaba egyetemi docens

Megjelenik félévente

GT

**A szedést Bosnyákovits Józsefné készítette,
a tördelés Takács Eszter munkája.
A nyomtatás 2004 júniusában készült.**

Szerkeszti: Kormányosné Aranyi Krisztina

Felelős kiadó: Dr. Gidai Erzsébet
Kiadja a „Prognózis 2000” Alapítvány

ISSN 0865 7823

Tartalom:

GAZDASÁG 9

Eőri Teréz:

A XXI. század multifunkcionális mezőgazdaságának stratégiái 9

Lentner Csaba:

A „magyar modell” nemzetközi és hazai összefüggésrendszere,
fenntarthatóságának esélyei 25

Ambrus Attiláné:

Folytatódik-e a HUF felértékelődése? 41

TÁRSADALOM ÉS POLITIKA 50

Szabady Balázs:

Házassági mobilitás – társadalmi struktúra és házasság 50

Schmidt Péter:

A Johan Béla Népegészségügyi Program és az egészségügyi
alapellátás kapcsolata 63

Csengei Gábor:

Költséggazdálkodás és forrásallokáció az egészségügyben 77

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS 110

Almásy Sándor:

A független Ukrajna gazdaságának történelmi-politikai háttere 110

Tompos Judith:

Kína és a szocialista piacgazdaság 135

Támogatóink: 153

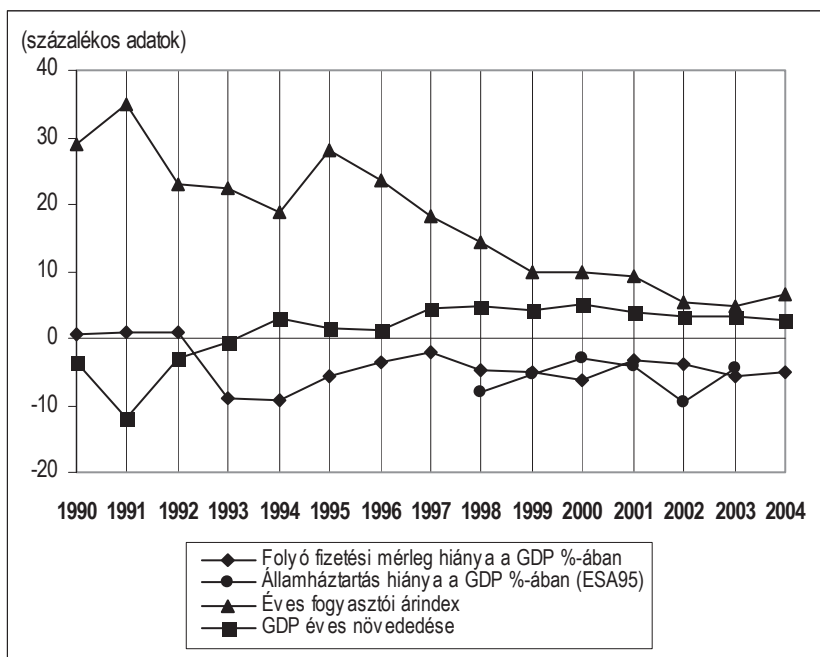
Lentner Csaba

A „magyar modell” nemzetközi és hazai összefüggésrendszere, fenntarthatóságának esélyei

Az 1996-os évtől Magyarország gazdaságtörténeti szempontból kedvező pályát futott be. Folyamatosan magas volt – 4,5 százalékot meghaladó – a gazdasági növekedés, két számjegyű a feldolgozóipari termelékenységnövekedés, stabil és javuló a külső egyensúly. A konszolidáció útján haladt az államháztartás, folyamatosan csökkent az infláció és a munkanélküliség. Emelkedtek a reálkeresetek, és bővült a fogyasztás. A gazdasági növekedés elérte, sőt meg is haladta az 5 százalékot, a maastrichti kritériumrendszer szerinti kedvező mutatók és egyensúlyi pozíciók mellett. A növekedési főlény pszichózisába esett hivatalos magyar gazdaságpolitika az eredmények láttán „magyar modellről” beszélt. (A magyar államháztartás 1990-2004 közötti pénzügyi pozícióit szemlélteti az *1. ábra*.) A magyar gazdaság – az optimista vélemények szerint – fenntartható növekedési pályára állt. A külső tőkebevonásra építő gazdasági szerkezet átalakítás az 1990-es évek második felére a végéhez közeledett.

Már az ezredfordulón azonban tisztán látszott, hogy a legfőbb gyenge pontja a magyar modellnek, hogy a gazdasági növekedés alapvetően külső erőforrás vezérelt, és nominálértékeiben növekvő pénzügyi egyensúlytalanságot eredményez, a tényleges közteherviselés elmaradása pedig társadalmi feszültségeket vált ki. (Lásd bővebben Lentner, 2001.)

A maastrichti szemléletű mutatók és a reálfolyamatok kedvezőnek vélt alakulása mellett azonban az előző kormányzat és kritikusai részéről is egyöntetűen felismerésre került, hogy a kedvezőtlen világgazdasági jelenségek és a védekezésre csak gyenge hatásfokkal képes magyar pénzügypolitika következtében a magyar gazdasági növekedést meghatározó külföldi tőkebefektetések megtorpanhatnak, ennek következtében pedig gazdasági és foglalkoztatási feszültségek várhatóak.

Megjegyzés: 2003, 2004 előre jelzett adatok

1. ábra. A magyar államháztartás pénzügyi pozíciói (1990–2004)
(Forrás: KSH, Miniszterelnöki Hivatal és MNB adatai alapján
a szerző számításai)

Az ezredfordulón azonban bevezetésre került a Széchenyi Nemzeti Fejlesztési Terv, amely az elapadó külső tőkebefektetések gazdasági növekedést értelemszerűen már nem dinamizáló hatását felismerve a hazai, illetve a Magyarországon működő nemzetközi nagyvállalatok állami költségvetési pénzeszközökből történő nyílt, azaz nem piacokonform támogatását biztosította. A Széchenyi Terv 400 milliárdot meghaladó – de a probléma mélységéhez képest sekély és csekély – támogatási kerete azonban a világgazdasági recesszió magyarországi hatásait érdemben nem tudta kompenzálni. A Széchenyi Nemzeti Fejlesztési Terv azonban felfogható egy a piacgazdasági átmenetben alapvetően Európai Unió mezsgyén araszoló közép-európai ország belső

erőforrás fejlesztésére irányuló átfogó és egyben utolsó kitérés kísérletének is. A kieső külföldi működőtőke-befektetések helyettesítése belföldi, illetve belföldivé minősített külföldi erőforrásokkal kétségtelesen enyhítette a világgazdasági recesszió magyarországi következményeit, ám a „magyar modell” fenntarthatóságát tartósan nem tudta biztosítani. Hatásai pozitívak, ám a gazdasági problémák mélységi kezeléséhez csekélyek.

Kétségtelen, hogy a magyar gazdaság fejlődésében, illetve a piacgazdasági átmenetben a külföldi tőke meghatározó szerepet tölt be. Alapvetően ennek következménye, hogy az elmúlt évtizedben megkészsereződött Magyarország világkereskedelmi jelentősége. Gazdaságtörténeti szempontból igazolható, hogy az elmúlt 50 évben rendkívül szoros összefüggés alakult ki az egyes országok felzárkózásának, modernizálásának sebessége és a külföldi tőkebefektetések beáramlásának sűrűsége között. Igazolható az is, hogy a nemzetközi tőkeáramlásoktól elzárkózó országok pedig az elmúlt évtizedekben a leszakadó vagy a periferikus pozícióból kitérésre képtelen nemzetgazdaságokká váltak. Magyarország tőkevonzási paramétereiben 1994 év végére a volt szocialista országok között tartotta az első helyét, hiszen a befektetett működő tőke több mint 50%-a hazánkba érkezett. Ez az érték azonban a 2001. évi halmozott eredmények alapján már 25%-ra redukálódott. Figyelembe kell venni azt is, hogy a magyar tőkevonzási feltételek igazi csúcspontja a tömeges privatizáció időszakára esett, míg a környező közép-európai szocialista országok csak jobbra az ezredfordulót követően – tehát a magyar privatizáció lezárását követően – indítják meghatározó külföldi tőkebevonási privatizációs ügyleteiket. Tehát az a helyzeti versenyelőny, amellyel Magyarország 1998-ig és tovagyűrűző hatásait tekintve az ezredfordulóiig rendelkezett, az ezredfordulót követően megszűnőfélben van.

Ennek egyik bizonyítéka, hogy a külföldiek magyarországi közvetlen tőkebefektetései 2002-ben (is) lényegesen kedvezőtlenebbül alakultak, mint a korábbi években. A tulajdonosi hitelek nélkül számított tőkebeáramlás az év első hat hónapjában mindössze 474 millió eurót ért el. Tulajdonosi hitelekkel együtt 677 millió eurós tőkét fektettek be a külföldiek Magyarországon, amely – az 1995–1998-as évekhez ké-

pest igen nagy mértékben szerény 2001. évi bázishoz képest is – több mint 50%-os visszaesést jelentett.

2002 első hat hónapjában a Magyarországra történő közvetlen tőkebevonás kevesebb volt, mint a megelőző két év hasonló időszakában, továbbá ugyanebben az időszakban a közvetlen magyar tőke-export is jócskán elmaradt az egyébként is alacsony 2001. év első hat hónapjának teljesítményétől. Ez a jelenség részben magyarázható a világgazdaságban az elmúlt időszakban bekövetkezett gazdasági növekedés lassulásával.

Az üzleti beruházások fellendítése érdekében elkészült, és ősszel a parlament elé került a kormány „Smart Hungary” elnevezésű befektetésösztönző csomagja. A csomag célja, hogy megszilárdítsa a befektetői bizalmat, új lendületet adjon a beruházásoknak, gyorsítsa a beruházások növekedési ütemét, új befektetőket vonzzon az országba. Ehhez érdekeltté kell tenni a vállalkozásokat nyereségük fejlesztési célú visszaforgatásában, továbbá a magyarországi kutatási-fejlesztési és innovációs képességek jobb kihasználásában. Ugyancsak célja a programnak, hogy a feldolgozóipari beruházások növekedési ütemének gyorsítása mellett a stratégiai szolgáltatások aránya is növekedjék, valamint hogy regionális vállalati irányító központok, szolgáltatócentrumok alakuljanak ki Magyarországon. A hátrányos helyzetű, kihasználatlan munkaerő-felesleggel rendelkező térségek tőkevonzó képességének erősítése szintén a prioritások között szerepel.

A program három részből tevődik össze. Tartalmazza:

- az EU követelményekkel összhangban álló befektetési adókedvezmény-rendszer kialakítását,
- meghatározott célokra fókuszált költségvetési támogatásokat, valamint
- a hatósági eljárások egyszerűsítését.

A piacgazdasági átmenet közel másfél évtizedes időszakában folyamatosan napirenden lévő államháztartási konszolidáció átfogó eredményességéhez a folyamatos költségvetési reformintézkedések, és az európai uniós értelemben vett korszerű kopenhágai és maastrichti mutatók szerinti elvárásoknak való megfelelés valódi eredményessége azonban számos sebből vérzik, mint ahogy az ezek bázisán – vagyis a változatlan bázisfeltételek mellett – kidolgozott „Smart Hungary” prog-

ram is. Alapvető probléma, hogy a Magyarországon működő nemzetközi és hazai vállalatok államháztartási pénzügyi környezete számos bizonytalanságot sugall. Az infláció leszorítására irányuló jegybanki lépések a vállalatok nemzetközi versenyképességét rontják, folyamatosan emelkedik a költségvetés hiánya, amely előbb-utóbb inflatorikus hatásokat gerjeszt majd. A pénzügyi egyensúly mutatói – évek óta romló tendencia szerint – ellentmondásosan alakultak a 2002. év első hat hónapjában is. A folyó fizetési mérleg hiánya az első negyedévben 560 millió euró volt, amely jelentősen meghaladja a 2001 azonos időszakában mért hiányt. Az év egészében a fogyasztási import bővülése elérheti – becslésem szerint – a 700 millió eurót is, a második félévben pedig a készletek feltöltése és a beruházási import növekedése emelheti a külkereskedelmi deficitet. A folyó fizetési mérleg 2002. évi hiánya várhatóan 3-3,5 milliárd euró körül fog alakulni, amely GDP arányosan – 5-6 százalék – magasabb az előző két évinél. Az adósságot nem növelő külső finanszírozás a működő tőke beáramlás alacsony szintje következtében az első negyedévben csupán 56%-át fedezte a fizetési mérleg folyó tételei deficitjének és éves szinten sem várható ennek a tendenciának a változása, sőt, számításaim szerint a közvetlen külföldi befektetések értéke a folyó hiány kevesebb, mint 30%-át fogja csak várhatóan finanszírozni.

A központi költségvetés 2002. évre tervezett hiánya 500 milliárd forint értékűre volt beállítva, ám az év utolsó negyedévének közepén már közelítette az ezermilliárd forintot. A maastrichti értelemben számolt költségvetési hiány/GDP mutató értéke így a 3%-os elvárás helyett akár a négyszeresére is emelkedhet az év végére. A társadalombiztosítási alapok korábbi években megszokott „langyos”, 40 milliárd deficitet előírányzó tervezése helyett a 2003. év költségvetési törvényében már helyből 275 hiány értékkel számolnak.

A tömeges privatizáció lezárultát követően, majd a világgazdasági, és ezen belül a fő kereskedelmi partnerünk, az Európai Unió pénzügyi nehézségeinek következtében a magyar gazdasági növekedés motorját jelentő külföldi tőkebefektetések elapadtak. Ezt követően pedig az alternatív gazdasági helyettesítő programként számításba vehető Széchenyi Nemzeti Fejlesztési Terv, illetve az új kormány „okos Magyarország” fantázianevű befektetésösztönző politikája egyaránt szűk moz-

gásterű. A meglévő, teljesítményeiben és Magyarországra vonzódásában leredukálódott külföldi működő tőke állami támogatásáról, illetve befektetési kedvezményeit biztosító, pénzügypolitikai értelemben „technikai” jellegű eszközökkel való, tehát nem alapvető szemléletváltást tükröző gazdasági programokról van szó. Az apadó magyarországi tőkebefektetések maradásra bírása azonban sérti egyrészt az Európai Unió versenyjogi szabályait, nem konform az EU-ban szokásos befektetési elvekkel, másrészt pedig a magyar költségvetés reálértékben, és az igények szintjéhez mérten apadó közkiadási oldalán – az elvont pénzek miatt –, a közszféra „térfelén” feszültségeket vált ki.

A magyar gazdasági növekedés nemzetközi pénzügyi összefüggései

Amikor a magyar gazdaság ezredfordulót követő növekedési trendjeiről és további lehetőségeiről beszélünk, óhatatlanul számot kell vetni azzal a nemzetközi pénzügyi környezettel is, amelynek közegében a magyar gazdaság működik. A növekedési fölény pszichózisára építő magyar modell az ezredfordulón alapvetően azt kívánta jelképezni, hogy Magyarországon az Európai Unió, illetve a világgazdaság átlagát kétszeres, háromszoros mértékben meghaladó gazdasági növekedés érhető el. Ám, mint utaltam rá, ez a növekedés növekvő pénzügyi egyensúlytalanság mellett következett be, privatizálva a nemzeti erőforrások legjavát a külföldi befektetőknek, elvonva ezzel a belső erőforrásokra építő autonóm pénzügypolitika elől a lehetőségeket.

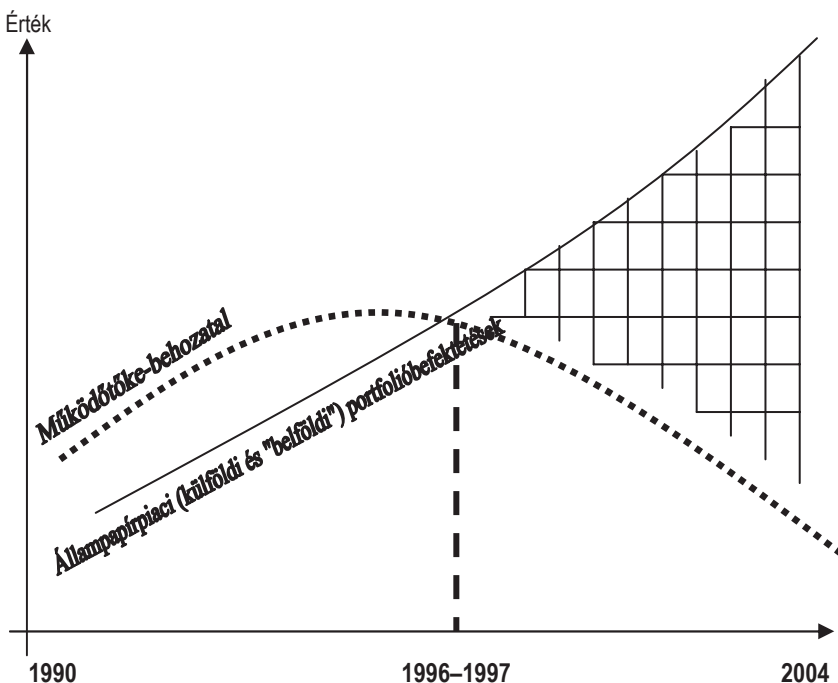
A világgazdaság történetében az 1950-es években, a II. világháborút követő időszakban figyelhető meg a magyarhoz „hasonló” léptékű gazdasági növekedés. A háború alatt késleltetett, illetve visszafogott polgári fogyasztási kereslet robbanásszerű megjelenése, és a háborút követő gazdasági újjáépítés óriási távlatokat nyitott a világgazdaság fejlődésében. Az 1950-es évektől az 1970-es évek elejéig megnyilvánuló expanzió a világgazdaság fejlődésének aranykora volt, amikor az egy főre jutó GDP évi növekedési üteme az 5%-ot meghaladta. Az impozáns fejlődési folyamat azonban egy stabil, szabályozott pénzügyi koncepciónak, a Bretton Woods-i rendszer korszakalkotó „pénzügyi biztosítéki” szerepének volt tulajdonítható. A Bretton Woods-i mechanizmus alapvető jellemzője volt, hogy a pénzt árutermelést serkentő

funkciójában alkalmazta. Megállapították az USA-dollár aranyként történő kezelését, szabad utat engedve ezzel a termelőerők biztonságos és dinamikus fejlődésének. Az amerikai kormány biztosította a devizakülföldieknek, hogy amerikai dollárköveteléseiket aranyra váltják át egy rögzített árfolyamon. A világháborút követő keresleti sokk mellett a II. világháború utáni gazdasági értelemben is legerősebb (győztes) világhatalom pénzügyi politikája, illetve az amerikai dollár értékállósága és értékállandósága biztosított egy látványos fejlődési korszakot. Ám a Bretton Woods-i rendszer nem bizonyult időtállóknak. A pénzügyi koncepció ugyanis feltételezte, hogy az amerikai kormány olyan pénzügypolitikát folytasson, amely biztosítja a dollár értékállóságát és értékállandóságát. Az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején azonban a bizalmat aláásó fejlemények történtek. A szénhidrogén-származékok világpiaci árrobbanása, a könnyelmű, jobbra politikai természetű hitelezések behajthatatlanná válása az Egyesült Államokban, illetve a világgazdaságban elindított egy válságfolyamatot, amely a Bretton Woods-i pénzügyi mechanizmus alapjait is aláásta. Az olajválság, illetve annak inflációs következményei miatt a nemzeti kormányok szociális terhei megemelkedtek, amelyet a leépülő ipari kapacitások miatt adóbevételi többletekből – értelemszerűen – eleve nem tudtak kompenzálni. Sőt, a gazdasági növekedés lassulása, a kormányzati költségvetés bevételi oldalának apadása a közkiadási oldalon az állam gazdaság- és szociális szervező, támogató funkciójára fokozottabban rászoruló gazdasági szféra és társadalom között ellentétes, feszítő hatást váltott ki. A világgazdaságban ettől az időszaktól megtapasztalható válságterápia módszer a tőkemozgások liberalizálása és a nemzeti kormányok pénzpiaci szabályozó szerepének folyamatos feladása, illetve a pénzpiacokra való egyre nagyobb mértékű támaszkodás. Az egyre terebélyesedő nemzetközi pénzpiacok így a nemzeti költségvetések legfőbb hitelezőivé, ezáltal befolyásolóivá, majd mindezek együttes hatásaként az ellenőrizőivé, sőt irányítóivá válnak. Az 1970-es évek elejétől az arany demonetizálódása elindított egy nemzetközi valutaválságot, amelyben a nemzeti autonóm pénzügypolitikai eszközök, végső soron az önálló pénzügypolitikai státusok felszámolódtak. A pénz hagyományos árutermelést serkentő funkciójának érvényesülése helyett az árutermelést kikerülő funkcióiban működik, tehát nem mint termelési té-

nyező vesz részt a munkatermékek előállításában, illetve cseréjének közvetítésében, hanem önálló, az árutermelést elkerülő tranzakcióival a pénz önmagában is pénzteremtésre válik alkalmassá. A devizapiacok és a nemzeti kormányok költségvetését finanszírozó állampapírpiacon folyamatok óriási pénztömeget szívnak fel, és óriási – a reálszektorban elérhető tételeknél lényegesen magasabb – értéktöbblettömeget képesek „kitermelni”, így a pénz improduktív pénzszektorban tartása állandósul a pénztulajdonosok részéről.

Az 1971-es és az 1973-as olajválság azonban nemcsak a fejlett piacgazdaságokat érintette, nemcsak a kapitalista termelési mód keretei között emelkedett az infláció, illetve váltak labilissá a nemzeti költségvetések. Magyarország (is) – a környező szocialista országokhoz hasonlóan – az 1970-es évektől egyre nagyobb mértékben külföldi hitelekre szorul. (A magyar külső eladósodás folyamatát és okait lásd bővebben: Gidai, 1996.) Az ipari szektor – végül elmaradó – szerkezetátalakítására felvett hitelek, majd később már az 1980-as években az életszínvonal fenntartására irányuló külföldi pénzforrás igénybevételek végső soron az ország külső eladósodását okozták, növekvő társadalmi kamatterheket jelentenek, ennek következtében szociális és társadalmi feszültségekhez vezetnek, amely jelenségek egybefüggően a gazdasági, majd néhány évvel később a politikai rendszerváltozást „kiprovokálják”. A kezdetben külföldi hitelek felvételével kompenzáló magyar pénzügypolitikák azonban az 1980-as évek végétől egyre nagyobb tételekben a termelési alapok privatizációján keresztül külföldi működőtőke-bevonásra helyezik a hangsúlyt. A külső tőkebevonás csúcspontja az 1995-1997-es években a stratégiai fontosságú bank-szektor és energiaszektor eladása volt. A tömeges külföldi tőkebevonás jótékony, gazdaságot serkentő hatásai az ezredfordulóig tartották magukat, 5, illetve 5% feletti gazdasági növekedést eredményezve. Magyarország az olcsó, szakképzett munkaerővel és pénzügyi adókedvezményekkel övezett friss működő tőke hatására kétségtelenül a világátlagot meghaladó növekedést volt képes elérni. A magyar modell bűvölete azonban a komparatív magyar előnyök „elolvadásával” és főleg az eladható, stratégiai előnyöket magában hordozó nemzeti vagydon megszüntésével elmúlt. Az ezredforduló gazdasági visszaesésbe hajló trendjeit az akkori pénzügypolitika észlelte, ám a szűkös költség-

vetési források, és a még inkább szűkösebb pénzügypolitikai mozgáster hiányában megfelelő módon nem tudta kezelni. Az 1990-es évek végétől zuhanó külföldi működőtőke-befektetési trendvonalat így „felváltja” a gazdaság hektikus rángásait (is) visszatükröző költségvetési hiány tételek növekedésére pénzügyi lefedést biztosító külföldi (és belöldi) portfólióbefektetők állampapír-állományának növekedése. (A Magyarországra irányuló portfólió- és működőtőke-befektetések empirikus közelítésű függvényeit, illetve „nyílásszögét” lásd a 2. ábrán.)

2. ábra. A Magyarországra irányuló portfólió- (állampapíripiaci) és működőtőke-befektetések empirikus közelítésű elvi függvényei 1990–2004

(Forrás: Lentner, saját modell)

Összhatásait tekintve az ezredfordulót követően a magyar gazdasági növekedés trendvonala (is) „beilleszkedik”, illetve „hozzá idomul”

a fejlett piacgazdaságok, illetve erőforráscentrumok alacsonyabb növekedési ütemű trendvonalához. Magyaránként: a világgazdaságban az 1970-es évektől megfigyelhető jelenség, hogy a pénzügyi termékek (derivatívák) növekvő részesedése a pénz szférájának a gazdaság reálszférájától való elszakításával jár. Alapvetően ez az a nemzetközi monetáris válság, amely a tartós gazdasági növekedéstől növekvő arányban von el pénzforrásokat, és ez a folyamat vezet el a gazdasági növekedési ráták csökkenő irányzatához a tőkés típusú világgazdasági rendszerben. A fejlett piacgazdaságok ezen „irányváltáson” már az olajválságokat követően közvetlenül keresztülmentek, illetve az 1950–1970-es gazdasági aranykorszakhoz hasonló növekedést azóta sem tudnak felmutatni. A magyar gazdaság, amely végül is az 1970-es évek eleje óta egyre nagyobb mértékben a külföldi pénzpiacokra, az 1980-as évek végétől viszont a működőtőke-importra, majd az ezredfordulót követően alapvetően ismét a pénzpiacokra támaszkodva tartja működésben a nemzetgazdaságát, illetve államháztartási pénzügyeit, most, a III. évezred elejétől – a magyar modell növekedési látványosságait hátrahagyva – teljesen „besimul” a működő- és porfoliótőke „szállítói” növekedési trendvonalába. (Valószínű, hogyha a világgazdaság recessziója folytatódik, a magyar növekedési ütem a fejlett piacgazdaságok növekedési szintjének is alája száll.)

Jelentős a veszélye annak, hogy a jelenleg kilábaló világgazdaság ismét visszasüllyed a recesszióba. Az Economist Intelligence Unit előrejelzése szerint 2003-ban Nyugat-Európa lesz a világgazdaság leglassabban fejlődő térsége, alapvetően a német gazdaság gyengesége miatt. A londoni Economist csoport szakemberei Nyugat-Európa esetében 1,7%-os GDP növekedéssel számolnak, a korábbi 2,3%-os várakozásukkal szemben. Magyarország esetében 3,9%-ra csökkentették az egy hónapja kiadott 4,1%-os gazdasági növekedési előrejelzésüket. Ezen gazdaságstatisztikai adatok a magyar államháztartás teljesítményeinek és pénzügyi egyensúlyának további gyengülését vetítik előre. Az elmúlt évtized európai uniós „menetelési iránya” végül is a magyar felzárkózás helyett az 1980-as évek végére kialakult piaci térvesztés növekedését (végső soron) igen jó eredménnyel akadályozta meg. Látva azonban a magyar modell sebezhetőségét, gyenge érdekérvényesítő képességét, legfőképpen a kifulladását és az államháztartási pénzügyi

rendszer további egyensúlyromlásának esélyét, Magyarország sajnos – egy esetleges európai uniós csatlakozás mellett is – a periférikus pozíciójú országok körébe fog lesüllyedni.

A magyar gazdasági növekedés fenntartásának esélyei

A rendkívül külkereskedelem érzékeny, működtetőke-importra és növekvő költségvetési hiányán keresztül a nemzetközi pénzpiacokra utalt magyar nemzetgazdaság elviekben aligha tűzhet ki távlatibb célt, mint a fejlett piacgazdaságokhoz való szolid felzárkózást, az Európai Unió egyenrangú gazdasági státusú tagságának elérését. Ezen hivatalos magyar célkitűzések eléréséhez azonban fel kell tételezni, hogy a magyar ipari kultúra bázisán lennének olyan kitörési pontok, amelyek kiemelt gyors fejlesztésével a csatlakozás, illetve a felzárkózás bekövetkezhetne.

Gazdasági megközelítésben a magyar ipari és ezáltal a nemzetgazdasági teljesítmények zömét az alapvetően vámszabaderületeken működő nemzetközi nagyvállalatok adják. A gazdasági erőforrások hatékony fejlesztéséhez szükséges másik szegmens, a hazai kis- és középvállalkozói kör azonban a rendszerváltozáskor megtapasztalható gyenge erőforrás-allokáció, majd azt követően a kormányzati pénz- és adópolitikák gyenge érvényesülése következtében aligha jöhet már számításba mint nemzetgazdaságot önmagában is dinamizálni képes erőforráskör. Így a nemzetközi nagyvállalatok Magyarországon történő megtartása, illetve (esetleg) befektetések ösztönzése jöhet számításba mint a magyar gazdasági növekedést fenntartó (egyedüli) tényező. A célszerű az lenne, hogy a már letelepedett multinacionális nagyvállalatok a realizált profitot magyarországi járulékos befektetésekre visszaforgassák, és egyre nagyobb arányban vegyék igénybe a magyar kis- és középvállalkozói szektor tevékenységét. A nemzetközi nagyvállalatok működtetőke-befektetési hajlandóságának számottevő visszaesése mellett azonban aggasztó jelenség, hogy nem kötődnek közvetlenül a magyar fogyasztói és primer termelői szektorhoz, ráadásul versenyképességük és a tulajdonosok tőkejövedelmének fenntartása érdekében az elmúlt időszak tapasztalatai alapján olyan országokba helyezik át árutermelésüket, ahol a maximális profitot tudják realizálni a befektetések után, még a világgazdasági recessziós környezet állan-

dószulása estén is. Az ezredfordulóig Magyarországon létesített munkaigényes termelési folyamataikat, üzemeket hatékonyságuk fenntartása, illetve további növelése érdekében Kelet-Európába, Ukrajnába, Romániába és Kínába helyezik át. Ez a tendencia érzékelhető már 2001-től folyamatosan, bár az igazi látványos csúcs 2002. november 30-án, a székesfehérvári IBM üzem bezárása volt. A PHILIPS 2001 áprilisában Székesfehérváron megszüntette a videójátékos gyártását, és áttelepítette Kínába. A Flextronics számos magyarországi üzemében szüntette meg a gyártást. Folyamatosan költöztette át a gyártást először Kelet-Magyarországra, majd Ukrajnába. A sárbogárdi Mannesmann üzem ugyancsak Kínába települt át. Alapvető döntési tényezők a külföldi cégek üzletpolitikájában, hogy a munkaigényes, az extenzív tőkebefektetési időszakban létesített magyarországi üzemek fajlagos bérköltségmutatói már nem annyira kedvezőek, illetve a közép-európai piac árufeltöltöttsége is egyre inkább kialakul az általuk gyártott termékekből. Magyarországon a fajlagos bérköltség 4,81 euró/óra, Romániában 1,33 euró/óra, míg Kínában 0,81 euró/óra, amely adatok a magyar versenyképesség – relatív – romlását jelentik meg. Lényeges, hogy Magyarországon a „zöldmezős” külföldi tőke tipikusan azon munkaigényes, átlagot meghaladó dinamikájú iparágakban települt meg, amelyek gyors megtérülési rátákkal, magas jövedelmezőségi mutatókkal, és ugyanakkor technikailag, felszerelésileg gyorsan mobilizálható eszközparkkal rendelkeznek. A munkaerőköltségek emelkedése vagy az adókedvezmények bizonytalanná válása esetén bármikor elmozdíthatók. A kutatásigényesebb, képzetesebb, egészségesebb munkaerőt igénylő iparágak, a komplex – jelentősebb piaci értékű – üzletágak Magyarországra települése azonban nem vált általánossá.

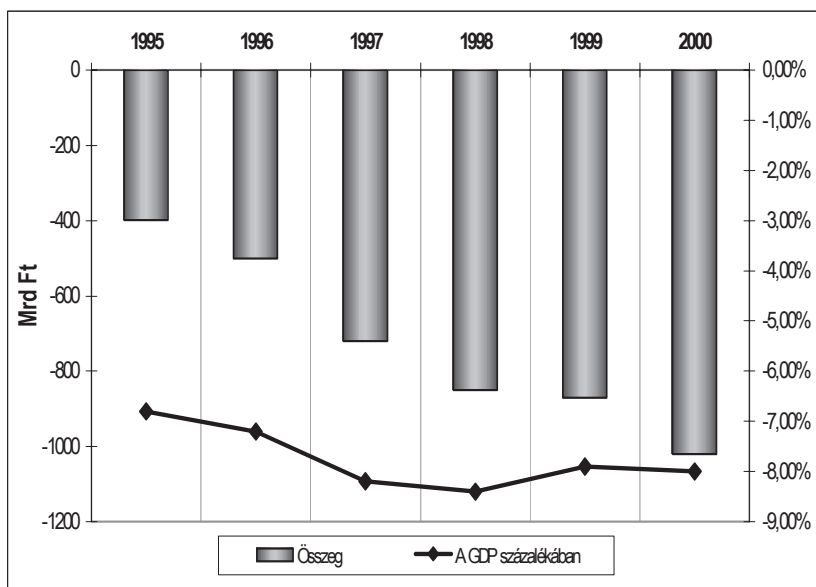
A Magyar Nemzeti Bank 2001 óta alkalmazott inflációkövető monetáris politikája és jobbjára a fő kereskedelmi, illetve működőtőke-befektető partnerünkötől, az Európai Unióból „importált” alacsony inflációs értékek okán a magyar nemzeti valuta jelentős felértékelődési folyamaton ment keresztül. Ez számottevően lerontotta a magyar vállalatok nemzetközi versenyképességét, de a Magyarországon működő nemzetközi nagyvállalatok piaci cégértékét is. Rövid távon a vállalatok nominális felértékelődéséhez való alkalmazkodása alapvetően két módon valósult meg: egyrészt a költségeik csökkentésén keresztül

csökcentették a béremelés ütemét, másrészt olyan fedezeti stratégia bevezetésébe kezdtek, amellyel az exportárak forintban kifejezett értéke stabilan tartható. A hazai vállalatok költségalapú versenyképessége a nominális árfolyam felértékelődétől függetlenül is romlott az elmúlt években. Ebben szerepet játszott, hogy a bérköltségek növekedésében az árfolyamváltozás reálhatása az összes emelkedésben csak 30%-os, míg a vállalati béremelések hatása 70%-os volt. Mindezeket összefoglalva elmondhatjuk, hogy a forint jelenlegi erős árfolyama kevéssé hat a cégek jövedelemtermelő képességére, ám a hatásai nem elhanyagolhatóak a magyar cégek nemzetközi versenyképességének alakulásában.

A jelenleg érvényesülő magyar pénzügy- és monetáris politika, illetve a nemzetközi pénzügyi hatótényezők sugarában a magyar GDP-növekedés a világlátnál gyorsabban aligha nőhet az elkövetkező években, évtizedekben, így a „magyar modell”-nek nevezett „gazdasági csoda” fenntarthatósága kétséges. A Magyarországon megtelepült nemzetközi nagyvállalatok üzletpolitikája és üzleti elvárásai számos ponton eltérnek a magyar kormányok elvárásaitól. A tőkerempatriálás rejtett és nyílt csatornákon folyik tovább. (A külföldre történő nyereségkiáramlás tényleges és GDP arányos adatait a 3. ábra tartalmazza.) A belföldi (hazai) erőforrások fejlesztését segítő belföldi pénzügypolitikai növekedési ösztönzők alkalmazhatósága pedig a Széchenyi Nemzeti Fejlesztési Tervvel – mint a piacgazdasági átmenet első átfogó, de egyúttal utolsó kitörési kísérletével – végső soron kimerült.

A külföldi vállalakozások belföldi továbbmaradásra ösztönzéséhez kétségtelenül a magyar államháztartási pénzügyi környezet stabilizálására lenne szükség, hiszen a magyar pénzügypolitika a tömeges privatizáció idején csúcsra járatott extenzív növekedési időszakában, és azt követően sem dolgozta ki minőségi tőkevonzási feltételeit és annak komplex pénzügypolitikai intézményrendszerét. A költségvetés pénzügyi egyensúlyba hozása, majd a többletbevételek közkiadási oldalon történő felhasználása az oktatási, jogbiztonsági, egészségügyi területek konszolidálására olyan minőségi (kutatás- és magas szellemimunka-igényes) tőkét vonzó tőkebefektetés-ösztönző tényező lehet, amellyel a magyar nemzetgazdaság optimum növekedési szintre juthat el, a társadalom és az igényesebb külföldi működőtőke konformizálásának javítása mellett.

3. ábra: A külföldre fizetett és az onnan kapott jövedelmek egyenlege
(Forrás: KSH, 2002)

Összefoglalás, tézisek

Magyarországon a külső tőkebevonásra építő gazdaságiszerkezet-átalakítás az 1990-es évek végére befejeződött. Az ezredfordulóra a gazdasági növekedés elérte az 5%-ot, lassuló infláció és a maastrichti kritériumrendszer szerinti kedvező államadósság és egyensúlyi pozíció mellett. A hivatalos gazdaságpolitika az eredmények láttán „magyar modellről” beszél.

2001–2002-vel azonban az általános világgazdasági teljesítményromlás időszakában a magyar gazdaságban is a lassulás jelei mutatkoznak, pénzügyi egyensúlytalanság és az infláció növekedése kísért.

A pénzügyi elemzésem alapján levonható tézisszerű megállapítások:

- A külső fundamentum vezérelte „magyar gazdasági modell” alapvetően világgazdaság-függő, a nemzetközi hatótényezők keresztsu-

garában helyezkedik el, amely tartós világgazdasági recesszió esetén máris a kifulladás jeleit mutatja.

- A magyar gazdaságban egyszerre van jelen a vámszabadterületekhez kötődő látványos fejlődés és a hazai válságágotokban tapasztalható mély recesszió. A nemzetközi nagyvállalatoknál alkalmazott magyar állampolgárok életszínvonala emelkedik, jónak mondható, ugyanakkor a belső erőforrás vezérelte mezőgazdaságban és a kisvállalkozásoknál foglalkoztatottak életminősége folyamatosan romlik, vagy a jobbik esetben stagnál. Ezek a körülmények a magyar gazdasági és társadalmi szerkezet kétarcúságát mutatják.
- A magyar modellnek nevezett 14 éves piacgazdasági átmenet eredményeként kialakult gazdasági és társadalmi formáció annyira magyar, mint amennyire nyugati, és annyira nyugati modell, mint amennyire magyar. Működésének külső fundamentum vezéreltsége ennek következtében a kedvezőtlen hatások ellentételezhetőség nélküli érvényesülését, a hazai gazdasági és társadalmi viszonyok sebezhetőségét, illetve a „magyar modell” gyenge nemzeti érdekérvényesítő képességét mutatja.

A „magyar modell”, illetve a hozzá kötődő eddigi gazdasági növekedés és az átmeneti stabilizáció fenntarthatóságának lehetőségei:

- A belső piacot tudatosan fejlesztő „konzervatív” állami gazdaságpolitika elért eredményeinek és gazdaságpolitikai eszközeinek fenntartása.
- A Széchenyi Nemzeti Fejlesztési Terv kibővítése kisvállalkozói adókedvezményekkel és a kereskedelmi bankszektor forráskihelyezéseinek ötvözésével, illetve érdekeltté tételével.
- A külső fundamentumok zavaró tényezőitől igen nagy mértékben függetleníthető magyar gazdasági növekedés optimumának megtalálása, majd a külgazdasági és belső államháztartási pénzügyi egyensúly elérésével ennek az optimális növekedésnek a fenntartása.
- A külső fundamentumok belső erőforrásokkal való kölcsönös, egymást kiegészítő alkalmazása, és a nemzetgazdasági érdekeknek megfelelő hasznosulásuk.
- A külső tőkebevonás és -vonzás minőségi ismérveinek kidolgozása, majd alkalmazása az extenzív tőkevonzási feltételek fokozatos helyettesítésével.

- A Magyarországon megtermelt értéktöbblet jelenleginél nagyobb arányú társadalmosítása a magyar államháztartás és a társadalom tagjai javára, a külföldi működőtőke-honosítás és a bérszínvonal emelése révén.

Magyarországon a gazdasági fejlődés és a vele együtt járó társadalmi stabilitás a minőségi tőkevonzási feltételek kialakításával, majd ennek révén a magyar államháztartás feltőkésítésével lehetséges. A minőségi tőkevonzás feltételeinek kialakításával a tőkét befogadó társadalmak, országok, nemzetek alárendeltsége, illetve gyenge érdekérvényesítő képessége jelentősen mérsékelhető. Az Európai Unió világ-gazdasági versenyképességét javíthatja, ha Magyarország, illetve Közép-Európa gazdasági integrációja feltőkésített nemzeti költségvetésekben, stabil, kiegyensúlyozott társadalmakban, a külső, illetve a belső erőforrásokat optimálisan kombináló közép-európai gazdaságpolitikákban ölt testet.

Az elmúlt évtizedben a világgazdaság, és ezen belül az Európai Unió a magyar gazdaság számára vonzási pontok és felzárkózási irányok lettek. Az újabban megtapasztalható csökkenő húzóhatásuk azonban a XXI. századi magyar gazdaságpolitikát mind a fenntartható gazdasági fejlődés, mind a kiegyensúlyozott és minőségi társadalmi pozíciók megteremtése érdekében paradigmaváltásra kényszerítik – a világgazdaság lassulásának tartós vagy átmeneti jellegétől függetlenül.

Hivatkozások:

- Gidai Erzsébet (1996): Gazdasági túlélésünk esélyei és az adósság ára, Püski Kiadó, Budapest, 1996.
- Lentner Csaba (2001): Pénzügyi kihívások az ezredforduló Magyarországon. In. Pénzügyi Szilánkok (szerk. Uő.), Soproni Pénzügyi Szakkollégium Kiadó – NYME-KTK, 2001